'बनगरवाडी'चे तटस्थ चित्रीकरण

चित्रभाषेचा योग्य वापर करून कादंबरी पडद्यावर यथार्थपणे उतरवण्याचा बराचसा यशस्वी प्रयत्न अमोल पालेकर यांनी 'बनगरवाडी'च्या निमित्ताने केला आहे. वातावरण आणि व्यक्तिरेखा ही या कादंबरीची बलस्थाने आहेत आणि चित्रपटात ती तशीच कायम राहिली आहेत. कारभारी, मास्तर, अंजी, शेकोबा, शेकूची बायको, आनंदा, आयबू, दादू, ब्रालट्या आणि अगदी आगमनापुरतेच दिसणारे पंत सरकारसुद्धा आपापल्या वैशिष्ट्याने चमकून उठतात. मास्तराच्या व्यक्तिरेखेत चंद्रकांत कुलकर्णी एवढे चपखल बसले आहेत की त्यांच्या निवडीतच अर्धी बाजी जिंकली आहे. नंदू माधव याने सादर केलेला आनंदा तर अविस्मरणीय. अंजीच्या भूमिकेसाठी केलेली अधिश्री अत्रेची निवडही अगदी सार्थ आहे. कादंबरीतील अंजी थोडी निराळी आहे. ती शेकूबरोबर न राहता दुसऱ्याच बरोबर पळून जाते. एका स्वच्छंदी मुक्त स्वभावाचे दर्शन देणारी कादंबरीतील अंजी चित्रपटात शेकूशी एकनिष्ट दाखवून काय साध्य केले, कळले नाही. दादू, बालट्या, सुनील रानडे यांचा 'आयबू तसेच गणेश यादव यांचा जगन्यासुद्धा लक्षात राहतो. या चित्रपटाची पटकथाही एकमार्गीच आहे. पण त्यात कुठे दाखवेगिरी नाही. चित्रपटाला स्वाभाविक आणि आवश्यक तेवढी गती आहे.

कारभाऱ्याचे मरण, पंत सरकारचे आगमन, जगन्याचा पाठलाग हे प्रसंग प्रभावी झाले आहेत. शाळेची घंटा वाजवणारी पोरे तर बेफाटच. देबू देवधर

'बनगरवाडी' साक्षात डोळ्यासमोर उभी राहिली!

■ पान १ वरून

परिणामकारकतेत आणखी भर घातली आहे ती वनराज भाटिया यांच्या पार्श्वसंगीताने. परंतु काही दृश्यांच्या वेळी अचानक येणारे कटस् काहीसे खटकतात.

'दोघी'च्या सुमित्रा भावे आणि सुनील सुकथनकर यांची वार्ताहर परिषद आज झाली. आपली संपूर्ण 'टीम' कशी बांधिलकी मानणारी आहे ते त्यांनी सांगितलं. चित्रपटाइतकाच चित्रपट बनवण्याचा भागही आपण महत्त्वाचा मानत असल्याचं सांगून सुमित्रा भावेंनी चित्रपट बनवताना त्यात स्थानिक लोकांना आपण कसे गुंतवत जातो तेही सांगितलं. 'स्ट्राँग इमोशनॅलिटी'मुळे 'दोघी' खेड्यातील लोकांनाही आवडेल, अशी आशा त्यांनी व्यक्त केली.

जागतिक सिनेमा विभागात काल सर्वांचं आकर्षण ठरली होती, एक लहान मुलगी. 'अमेरिकन डॉटर' या चित्रपटात तिची प्रमुख भूमिका होती. आपल्या सहज अभिनयाने तिने प्रेक्षकांवर चांगलीच छाप पाडली. विशेष म्हणजे चित्रपटाच्या वेळी हजर होती आणि चित्रपट संपल्यावर तिचं कौतुक करायला तिच्याभोवती अनेक प्रेक्षकांचा गराडाच पडला.

आपल्या मुलीसह रशिया सोडून ॲलेक्सी अमेरिकेत येऊन स्थायिक झाली आहे. तिने एका श्रीमंत माणसाशी लग्न केलंय आणि मुलीला तिचा खरा बाप मेलाय असं सांगितलंय. एक बाप मुलीला रशियात घेऊन जायला येतो. पण ॲलेक्सी त्याला नकार देते. बापाच्या प्रेमात पडलेली मुलगी त्याच्याकडे येते आणि 'मेक्सिकोतून रशियात पळून जाऊया' म्हणून त्याला सांगते. दोघे वाटेत पकडले जातात आणि बापाला चार वर्षं तुरुंगवासाची शिक्षा होते. परंतु एक दिवस मुलगी चक्क आपल्या अमेरिकन बापाचं हेलिकॉप्टर घेऊन तुरुंगाच्या आवारात येते आणि खऱ्या बापाची सुटका करते.

विशेष म्हणजे बापाला इंग्रजी येत नसतं आणि मुलीला रशियन येत नसतं. परंतु तरीही त्यातून त्यांचा जो संवाद उभा राहतो तो दिग्दर्शकाने छान टिपला आहे. चित्रपट तर सुंदर आहेच, पण त्याच्या परिणामकारकतेत सर्वात मोठा वाटा आहे, तो त्या मुलीच्या अभिनयाचा.

बेल्जियमच्या 'मानेकन पिस'मध्ये एक प्रेमकथा दाखवण्यात आली. पण अत्यंत सामान्य हाताळणीमुळे चित्रपटात विशेष काहीच नव्हतं. रिट्रोस्पेक्टिव्हमधे ऑर्सन वेल्सने अभिनय केलेला 'क्रॅक इन द मिरर' हा चित्रपट दाखवण्यात आला. प्रियकर आणि प्रेयसी मिळून तिच्या जुन्या प्रियकराचा खून करतात. ही केस चालवणारे दोन वकील काहीसे त्याच अवस्थेतून जात असतात. कारण एका वकिलाची प्रेयसी आता दुसऱ्या वकिलाच्या प्रेमात पडलेली असते. चित्रपटाच्या या गुंतागुंतीच्या कथानकात गंमत आणण्याकरता दिग्दर्शकाने आणखीही एक छान क्लृप्ती वापरली आहे. तीन कलाकार पहिल्या तीन भूमिका करतात आणि तेच तीन कलाकार वकील तसंच त्यांच्या प्रेयसीची भूमिका करतात. काहीशा वेगळ्या प्रकारच्या या गुन्हेगारी कथेलाही प्रेक्षकांनी चांगला प्रतिसाद दिला.

'बनगरवाडी' साक्षात डोळ्यासमोर उभी राहिली!

दिल्ली प्रतिनिधी

व्यंकटेश माडगूळकर यांच्या गेली अनेक वर्षं गाजत असलेल्या 'बनगरवाडी' या अभिजात साहित्यकृतीमधे दिसणारी माणदेशी निरागस माणसं आणि दूरवर पसरलेला माणदेशाचा ओकाबोका प्रदेश यांचं यथार्थ दर्शन अमोल पालेकर दिग्दर्शित 'बनगरवाडी' या चित्रपटात दिसतं. कादंबरीशी जास्तीत जास्त प्रामाणिक राहून आशय प्रभावीपणे मांडण्यात पालेकर यांच्या दिग्दर्शनाचा वाटा जेवढा आहे, तेवढाच छायाचित्रकार डेबू देवधर यांचाही. सिनेमास्कोपमुळे 'बनगरवाडी' साक्षात डोळ्यासमोर उभी राहते.

काल इंडियन पॅनोरमात 'बनगरवाडी'चा पहिला खेळ झाला. त्याला पत्रकार आणि प्रतिनिधींसह विशेष आमंत्रित मोठ्या संख्येने हजर होते. या सर्वांनी चित्रपटाला दिलेला प्रतिसाद उत्साहवर्धक होता. प्रमुख भूमिकेतील चंद्रकांत कुलकर्णी यांच्याबरोबरच अभिनयाचा विशेष उल्लेख करायला हवा तो नंदू माधव आणि सुनील रानडे यांचा. चित्रपटाच्या

पान ३ वर ■

'बनगरवाडी'चा 'सता'

व्यंकटेश माडगूळकरांचं 'बनगरवाडी' गेली चाळीस वर्षं गाजतंय. कितीतरी दिग्गजांनी त्यावर चित्रपट बनवण्याचा प्रयत्न केला. आता अमोल पालेकर 'बनगरवाडी' पडद्यावर आणतायेत. त्यातली 'सता'ची भूमिका करणारे मंगेश सातपुते चित्रिकरणाच्या दिवसातले आपले अनुभव सांगताहेत–

आय. एन. टी.च्या तालमी सुरू होत्या. तेव्हाच बातमी कानावर आली होती की, अमोल पालेकर तात्या माडगूळकरांच्या 'बनगरवाडी' या कादंबरीवरून सिनेमा बनवताहेत. जवळजवळ सगळं 'कास्टिंग' झालंय. दरम्यान चंद्रकांत कुलकर्णींचा निरोप आला की, तू पालेकरांना फोन करायचा आणि मग भेटायला जायचंस. मी तावडतोब फोन लावला आणि त्यांनी मला बोलावून घेतलं. मी 'चित्रबंदी'त पोचलो. तेव्हा तिथे देबू देवधर, श्रावणी देवधर, अमोल पालेकर आणि चित्रा पालेकर ही मंडळी बसली होती. माझी पुरेशी माहिती विचारल्यावर त्यांनी माझी 'स्क्रीनटेस्ट' घेतली. यापूर्वी कधी 'स्क्रीनटेस्ट' दिलीच नव्हती, त्यामुळे स्क्रीनटेस्ट काय असते हे मला तेव्हा कळलं. दोन दिवसांनंतर मी पालेकरांना फोन केला. त्यांनी होकार कळवला. माझा आनंद गगनात मावेना. माझी 'बनगरवाडी'तल्या 'सता'च्या भूमिकेसाठी निवड झाली होती.

१० ऑक्टोबर रोजी बनगरवाडीच्या प्रवासाचं तिकीट हातात पडलं. दसऱ्याला 'बनगरवाडी'चा मुहूर्त होता, शिवाजीराव शेडगेच्या हस्ते! मी १४ तारखेला मिरजेत पोचलो. कारण १५ पासून माझं चित्रीकरण सुरू होणार होतं. तिकडे मुंबईत माझी 'टर्मिनल' परीक्षा सुरू झाली आणि इकडे चित्रीकरण!

मिरजेपासून ५० कि.मी. अंतरावरील 'आरेवाडी' या धनगरांच्या गावातच 'बनगरवाडी'च्या चित्रीकरणाला सुरुवात झाली. मिरजेपासून लोकेशनपर्यंत रोज एक तास कंटाळवाणा प्रवास असे. खुद्द गावातच शूटिंग असल्याने गावातल्या लोकांचा दांडगा उत्साह जाणवत होता. गंमत अशी की, लोक आमच्या आधी लोकेशनवर हजर असायचे. त्यांच्या उत्साहाइतकंच त्यांचं सहकार्य आम्हाला मोलाचं ठरलं. तिथली भाषा, लोक, तिथलं वातावरणच आम्हाला चाळीस वर्षांपूर्वीच्या 'बनगरवाडी'त घेऊन गेलं. गावकऱ्यांची भाषा कानावर पडून 'स्क्रीप्ट'मधले संवाद जवळचे वाटू लागले.

मी 'बनगरवाडी'तल्या 'सता'ची भूमिका करतोय. सता हा गावातल्या बिरा बनगराचा मुलगा आणि मास्तरांचा लाडका विद्यार्थी. आईविना पोरका, शिक्षणाची प्रचंड आवड असलेला, पण बापाच्या हट्टामुळे त्याला गुरं चरायला घेऊन जावं लागतं. एकदा तर आपल्या मोती कुत्र्यासाठी जीवावर खेळून लांडगा मारणारा धाडसी सता, अशी अभिनयाचे विविध कंगोरे असलेली भूमिका माझ्या वाट्याला आली होती. हे सर्व मला माडगूळकरांची कादंबरी वाचल्यावर जाणवलं. माझ्या आयुष्यातला सगळ्यात पहिला शॉट घेण्यात आला, तेव्हा मला पाचशे मेंढरांमधून वाट काढत अनवाणी पायांनी धावायचं होतं. वेळ संध्याकाळची. शूटिंग बघायला सगळं गाव लोटलं होतं. मी माझे कपडे म्हणजे गुडघ्यापर्यंतची विजार, त्यावर विजार झाकून टाकणारा गुडघ्यापर्यंतचा सदरा आणि डोक्यावर आडवी टोपी, कपाळावर भंडारा लावून अस्सल 'मेंढक्या'च्या वेशात शॉटसाठी 'रेडी' होतो. कॅमेरा लागलेला. माझ्या तळहाताला प्रचंड घाम सुटलेला, छातीची धडधड वाढलेली. मला मेंढरांमधून वाट काढता येईल की नाही? की मी त्या एवढ्याशा गल्लीतून धावताना मेंढरांवर पडेन की काय? असे वाईट विचार मनात येत होते. परंतु या प्रश्नातून वाट निघाली. मी न अडखळता मेंढरांमधून धावलो आणि शॉट ओके झाला. सगळ्यांनी भुवया उंचावून माझं अभिनंदन केलं. साहजिकच माझा आत्मविश्वास दुणावला. त्या शॉटनंतर मी कॅमेऱ्याच्या मागे शूटिंग बघणाऱ्या लोकांमधे येऊन उभा राहिलो. कारण तेव्हा फक्त मेंढरांचं 'पासिंग' घेत होते. इतक्यात स्टील फोटोग्राफर विनोद देशपांडे लोकांना दूर सारत होता. त्यात त्याने मलाही ढकललं. इतका मी त्या लोकांमधलाच कुणीतरी एक वाटत होतो. तेव्हा ही भूमिका आपल्यासाठीच आहे हे मला कळलं आणि त्याने मला ढकलल्याचं विनोदच्या लक्षात आलं.

टोपी लावलेल्या सता बरोबर नंदू माधव, लहू कोळेकर

माझं दुसरं दृश्य शाळेच्या समोर पटांगणात मी काही सवंगड्यांबरोबर हुतूतू खेळतोय, असं होतं. दुपारपासून संध्याकाळपर्यंत आम्ही हुतूतू खेळत होतो. खेळण्याचा इतका कंटाळा यापूर्वी कधी आला नसेल मला आणि त्या गावातल्या मुलांनाही. त्यात खेळताना माझा गुडघा फुटला होता. थोडंसं रक्त आलं होतं, पण ते लगेच सुकलं.

शाळेचा 'सेट' जिथे उभारला होता, त्याच्यामागे एस.टी.चा मार्ग होता. परंतु कथानक चाळीस वर्षांपूर्वीचं असल्याने एस.टी., मोटरबाईक, सायकलसारखे प्रकार प्रकर्षाने टाळावे लागत. एके रात्री एक एस.टी. बरोबर सेटच्या मागे 'फिल्ड'मधे येऊन थांबली. एस.टी.चा ड्रायव्हर शूटिंग बघायला उतरला. लोक तसेच एस.टी.त बसून बघत होते. ड्रायव्हरने पालेकरांच्या असिस्टंटला गाठलं आणि चित्रपटात काम करण्याची इच्छा व्यक्त केली. 'अहो, पण एस.टी.तल्या लोकांचं काय?' असं विचारलं असता, 'थांबतील की लोक तासभर', असं म्हणून समोरच्याला निरुत्तर केलं. तासाभराने तो निघून गेला, पण तिसऱ्याच दिवशी सुट्टी घेऊन नीटनेटके कपडे घालून सेटवर हजर झाला. धन्य ती हौस!

कॅमेरा 'फेस' करण्याची ही माझी पहिलीच वेळ. यापूर्वी मी हौशी रंगभूमीवर काम केली होती. परंतु स्टेज आणि कॅमेरा या दोन माध्यमांमधे जमीन–आस्मानाचा फरक असतो. पालेकरांकडे 'स्पॉट'वर वाक्य मिळायची. मग ती पाठ करून अभिनय करायचा. त्यामुळे माझा सुरुवातीला थोडा गोंधळ उडाला. कारण त्यादिवशी माझे सलग पाच सीन घेण्यात आले. एकामागोमाग एक याप्रमाणे 'वाक्यं' माझ्या पुढ्यात येत होती. वाक्य पाठ करून तालमी करायची ही सवय इथे नडली. तेव्हा 'चांगला अभिनेता होण्यासाठी काय करायचं?' या विषयावर पालेकरांनी माझं बौद्धिक घेतलं. तितकंच चित्राताईंनी सांभाळून घेतलं. पालेकरांचे असिस्टंट रवी जोशी, लाला देशमुख, प्रतिमा जोशी आणि विलास पडळकर या सगळ्यांनी मी सगळ्यात लहान असल्यामुळे माझा धीर वाढवला, त्यांना मी कधीच विसरू शकत नाही. त्याचप्रमाणे वयाच्या ८२ व्या वर्षी वन–टेक ओके देणारे चंद्रकांत मांडरे यांचा सहवास कधीही विसरता येणं शक्य नाही. त्यांच्याबरोबर काम करायला मिळालं हे आमचं सगळ्यांचं भाग्य होतं. मांढरेंच्या सहवासात खूप काही जाणून घेता आलं. अगदी १९३५ पासून मूकपट कसे असायचे? मग पहिला बोलपट कसा तयार झाला? पूर्वी शूटिंग कसं व्हायचं, इथपर्यंत. मांडरे बोलायला लागले की त्यांचं व्यक्तिमत्व अधिक खुलून दिसायचं. हसत-खेळत काम करणारे कॅमेरामन देबू देवधर, कलावंताकडून आपल्याला हवं असलेलं काढून घेणारा पालेकरांसारखा दिग्दर्शक, सगळ्यांना आपलंसं करून टाकणाऱ्या चित्राताई आणि माझे सहकलाकार आदिश्री अत्रे, हिरालाल दादा, नंदू, गणेश, किशोर, सुनील रानडे, नागेश भोसले या सर्वांमुळे माझं बनगरवाडीतलं वास्तव्य सुखाचं झालं.

माझा या शेड्यूलचा शेवटचा शॉट असा होता की, मी मारलेला लांडगा गावात ओढत आणतो. तेव्हा माझ्या उजव्या हातात सुरा आणि कुऱ्हाड होती. ती कधी हाताला लागली कळलंच नाही. ओढो. मी लांडगा खेचत आणतो आणि गावातली मुलं, लोक माझ्यामागून धावतात. हा माझा या शेड्यूलचा आवडता शॉट होता. हा शॉट ओके झाला आणि माझं पॅक–अप झालं.

बनगरवाडीची काही वैशिष्ट्य अशी की, अमोल पालेकर तब्बल एक तपानंतर मराठी चित्रपट करताहेत. मराठीतील सुप्रसिद्ध अभिनेते चंद्रकांत मांडरे आज वयाच्या ८२ व्या वर्षी जवळजवळ १६ वर्षांनी चित्रपटात काम करत आहेत आणि तिसरं असं की, मराठी रंगभूमीवरील यशस्वी दिग्दर्शक चंद्रकांत कुलकर्णी प्रथमच नायकाच्या भूमिकेत चमकणार आहेत. अशा तीनही मातब्बर कलावंतांबरोबर मी काम करतोय. हा माझा 'बनगरवाडी'च्या प्रवासाचा महत्त्वाचा टप्पा होता. बनगरवाडीच्या प्रवासात खूप काही शिकता आलं, अनुभवता आलं. गावातले लोक काय वाट्टेल ते करायला तयार असायचे, विशेषतः गावचा सरपंच! 'हजार मेंढरं पाहिजेत' म्हटलं की दिलेल्या वेळेत हजार मेंढरं हजर असायची. 'सरपंच, दहा–पंधरा गावकरी पाहिजेत (मॉब सीनसाठी).' असं म्हटलं की गावकरी पालेकरांच्या असिस्टंटनी दिलेले कपडे घालून शॉटसाठी तयार असायचे. वाक्य पाठ झाली की पालेकर आमच्याकडून त्यांचं समाधान होत नाही, तोपर्यंत तालीम करून घेत. एक सेमी–फायनल तालीम घेऊन ते फायनल टेक करत. टेक ओके असेल पण पालेकरांना हवं असलेलं मिळालं नाही, तर रि–टेक होत असत. त्यामुळे पुन्हा पुन्हा तालीम करताना कंटाळा कधीच आला नाही.

पालेकरांच्या युनिटमधे एक गोष्ट आवडली की, तिथे सगळ्यांना समान वागणूक होती. हा सीनियर, हा ज्युनियर आर्टिस्ट असा भेदभाव नव्हता. मी सगळ्यात लहान असल्यामुळे अमोलदा आणि चित्राताईंनी मला खूप जपलं. 'बाळा बाळा' करून मला आणखी लहान (वयाने) करून टाकलं.

साताच्या वडिलांची म्हणजे माझ्या 'बापाची' भूमिका करत होते रवींद्र दिवेकर. परंतु त्यांचा आणि माझा एकत्र असा एकही सीन नव्हता. त्यामुळे त्यांच्याबरोबर सेटवर कधीच संबंध आला नाही. मी मास्तरांचा लाडका विद्यार्थी, त्यामुळे माझे सगळे सीन मास्तरांची भूमिका करणाऱ्या चंद्रकांत कुलकर्णींसरांबरोबर होते. त्यांनीच मला पालेकरांकडे 'सजेस्ट' केल्यामुळे मी पालेकर सांगतील ते लवकर 'पिक–अप' करावं, असं त्यांना सारखं वाटायचं. सेटवर ते मला खूप मदत करायचे. तालमीत माझी वाक्यं कशी बोलायची, हेसुद्धा मला सांगत. माझ्या जीवनातला हा पंधरा दिवसांचा काळ मी जन्मभर विसरणार नाही.

पुस्तक वाचून काय वाटलं?

'बनगरवाडी' ही व्यंकटेश माडगूळकरांची गाजलेली, तेरा विविध भाषांमधे अनुवादीत झालेली कादंबरी. यात माडगूळकरांनी धनगरी खेड्यातील लोकांचं जीवनचित्र रेखाटलंय. एक मास्तर त्या खेड्यात कशा सुधारणा घडवून आणतो, त्या घडवताना त्याला जे चांगले–वाईट लोक भेटतात, जे चांगले–वाईट अनुभव येतात, त्यांची वातावरणनिर्मितीकरून 'बनगरवाडी' माडगूळकरांनी रेखाटली आहे. याआधी अनेक निर्मात्यांनी आणि व्ही. शांताराम यासारख्या दिग्दर्शकांनी 'बनगरवाडी'वर सिनेमा करण्याचा अयशस्वी प्रयत्न केला होता. माझ्या भूमिकेच्या निमित्ताने मी कादंबरीच्या जवळ गेलो. 'बनगरवाडी' वाचताना तिचं वेगळेपण जाणवलं. त्याचबरोबर माझ्या भूमिकेला किती वाव आहे यावर माझं जास्त लक्ष होतं. मेंढरांचे कळप, गावातले लोक, मेंढरामागे दिवसभर जाणारे मेंढके, शाळेत कुणी येत नसल्यामुळे बंद असलेली शाळा हे सारं कधी पाहिलं नसूनही माडगूळकरांच्या वातावरणनिर्मिती या लेखनवैशिष्ट्यामुळे बनगरवाडीचं चित्र डोळ्यापुढे उभं राहात होतं. बनगरवाडीत नेमणूक झालेला शिक्षक (चंद्रकांत कुलकर्णी), गावचा कारभारी (चंद्रकांत मांडरे), कारभाऱ्याची नात अंजी (आदिश्री अत्रे), मास्तरला 'डोस' देणारा दादू बालट्या (नागेश भोसले), बुचड्याच्या राणीचे रुपये जवळ असलेला (रामा बनगर), जगन्या रामोशी (गणेश यादव), आनंदा रामोशी (नंदू माधव), सदैव मास्तराबरोबर असणारा आयबू (सुनील रानडे) आणि मी (सता–मास्तरांचा लाडका विद्यार्थी) हा 'बनगरवाडी'चा पात्रपरिचय. परंतु पडद्यावर पाहताना यातला एकही जण धनगरांपेक्षा वेगळा (दिसणार नाही) दिसत नव्हता. गावकऱ्यांशी आम्ही इतके मिसळलो होतो की, आम्ही त्यांच्याशी गावरान भाषेतच बोलायचो. वेशभूषा केल्यानंतर तर आमच्यात आणि गावकऱ्यांत तिळमात्र फरक जाणवत नसे.